

Касич А.О.

кандидат економічних наук,
Кременчуцький державний політехнічний університет

ДОХОДИ НАСЕЛЕННЯ ЯК ОБ'ЄКТ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИХ РЕСУРСІВ

У статті досліджуються питання структури та динаміки доходів населення, їх розподілу та впливу на процеси формування інвестиційних ресурсів підприємств. Значну увагу приділено узагальненню статистичних показників, які визначають зміст соціальної політики України і, відповідно, рівень життя населення.

Issues of structure and dynamics of individuals' revenue, their distribution and influence on investment resources formation at the enterprise are analyzed. The author focuses on statistical indicators that define social policy and living standard in Ukraine.

Постановка проблеми. Рівень доходів населення після сплати всіх податків виступає основним фактором, який визначає величину споживання та накопичення в економічній системі, а відтак, її можливості за рахунок цих елементів формувати інвестиційні ресурси. Витрати населення на споживання вітчизняної продукції сприяє формуванню інвестиційних ресурсів у національного товаровиробника. Це стає можливим лише в умовах прибуткового функціонування підприємств, а отже ці витрати населення можуть, хоча і досить повільно, все ж трансформуватись в інвестиції. Саме тому, дослідження динаміки рівня доходів населення, джерел їх формування та розподілу є актуальним. Особливої актуальності це питання набуває, враховуючи зростання видатків з бюджету, які спрямовуються на збільшення соціальних виплат.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання впливу рівня доходів на споживання та накопичення, схильності населення до того чи іншого використання доходів, рівня доходів на формування інвестиційних ресурсів та забезпечення економічної динаміки не однократно досліджувалось в класичній та сучасній науковій літературі [1,3,5]. Однак звернемо до його дослідження в теоретичному та практичному аспектах для того, щоб реально оцінити потенціал росту інвестицій, зумовлених ростом доходів населення.

Цілі статті оцінка ролі доходів населення як складової фінансової системи у процесах формування інвестиційних ресурсів в Україні.

Основна частина. Дослідження рівня й структури витрат населення та оцінка можливостей їх росту є складовою процесу формування інвестиційних ресурсів у країні. Високий рівень доходів населення створює фінансові можливості для того, щоб на фоні значних витрат на споживання мати надлишок коштів для заощаджень та власного інвестування. Отже, позитивним для формування інвестиційних ресурсів є і зростання витрат на споживання. і збільшення обсягу заощаджень.

Досить серйозну проблему викриває аналіз структури доходів та витрат населення України за 2001-2005 роки (таблиця 1).

В структурі доходів найбільшу питому вагу займають такі складові як заробітна плата та соціальні допомоги й інші поточні трансферти. Причому за 2005 рік порівняно з попереднім роком номінальні доходи населення зросли на 38,4%. Наявні доходи, які можуть бути використані населенням на придбання товарів та послуг, за даними державного комітету статистики, збільшились на 36,4%, а реальні наявні, визначені з урахуванням цінового фактору, – на 20,1%.

Доля заробітної плати в структурі доходів складає в межах 40-42%. Однак, враховуючи її рівень можна стверджувати, що реальним джерелом формування інвестиційних ресурсів та стимулювання підприємницької ініціативи заробітна плата стане не скоро.

Ще песимістичніше виглядає питома вага такого елемента в структурі доходів як соціальні допомоги та інші одержані поточні трансферти. Ця стаття по суті означає: не витрати держави, наприклад, на інвестиції та інновації, а витрати на забезпечення мінімального рівня життя частини населення, яка не лише не є активною у сфері інноваційно-інвестиційної діяльності, а й для забезпечення споживання потребує державної допомоги. За рахунок збільшення соціальних платежів їх питома вага навіть перевищила долю заробітної плати і в 2005 році склала 42%. Таке збільшення соціальних платежів стало можливим, за поясненнями урядовців, за рахунок збільшення доходної частини державного бюджету.

Загальна сума доходів Зведеного бюджету України [8] за січень-серпень 2005 року становила 84032,9 млн. гривень. Порівняно із відповідним періодом минулого року, дохідна частина зведеного бюджету збільшилася на 27889,2 млн. грн., або на 49,7 відсотка.

Видатки зведеного бюджету України за січень-серпень 2005 року становили 77278,2 млн. грн., що на 22549,9 млн. грн., або на 41,2 відсотка більше відповідного показника минулого року. Видатки соціаль-

ного спрямування у січні-серпні 2005 року профінансовано в повному обсязі. Зокрема, соціальні видатки спрямовано на:

– оплату праці працівників бюджетних установ – 19566,5 млн. грн., що на 4091,8 млн. грн., або на 26,4 відсотка більше, ніж за відповідний період 2004 року;

– нарахування на заробітну плату – 5448,3 млн. грн., що на 1136,3 млн. грн., або на 26,4 відсотка більше, ніж за відповідний період 2004 року;

– поточні трансферти населенню (пенсії, допомоги, стипендії) – 23317,3 млн. грн., що на 15066,6 млн. грн., або у 2,8 рази більше, ніж за відповідний період 2004 року.

Таблиця 1.

Динаміка і структура доходів та витрат населення України за 2001-2005 рр.

Показники	2001 р. млн. грн.	Питома вага в загальному у обсязі, %	2002 р. млн. грн.	Питома вага в загальному у обсязі, %	2003 р. млн. грн.	Питома вага в загальному у обсязі, %	2004 р. млн. грн.	Питома вага в загальному у обсязі, %	2005 р. млн. грн.	Питома вага в загальному у обсязі, %
1. Доходи-витрати	157996	100	185873	100	215672	100	269778	100	365923	100
1.1 Заробітні плати	67389	42,65	78950	42,66	94608	43,86	114208	42,33	148232	40,5
2 Прибутки та трансферти доходів	29518	18,68	33540	18,12	36330	16,85	44392	16,46	55017	15,0
3 Доходи від власності, сировинні	4275	2,71	5297	2,86	6706	3,11	7220	2,68	9091	2,5
4 Соціальні допомоги та інші поточні трансферти	56814	35,96	67286	36,36	78028	36,18	103958	38,53	153583	42,0
II Витрати та заощадження – всього	157996	100	185873	100	215672	100	269778	100	365923	100
1 Придбання товарів та послуг	139984	88,59	153589	82,99	180730	83,79	229083	84,92	306325	83,7
2 Доходи від власності, сировинні	190	0,12	334	0,18	902	0,42	1864	0,69	3510	1,0
3 Поточні податки на доходи, мито та інші сплатимі поточні трансферти	11034	6,99	14092	7,61	17763	8,24	17770	6,58	23132	6,3
4 Інформаційні нефінансові активи	3408	2,16	2464	1,33	1680	0,78	3183	1,18	3244	0,9
5 Прямі фінансові активи	3180	2,14	14594	7,89	14397	6,77	17878	6,63	29712	8,1

* Складено на основі www.ukrstat.gov.ua

Всі ці кроки істотно лише не значною мірою покращують ситуацію: повільно зростає кількість зайнятих та скорочується рівень безробіття, розрахований за різними методиками (табл. 2).

Дійсно, за даними Світового банку [6] рівень бідності в Україні, порівняно з періодом після російської фінансової кризи, скоротився і складає близько 19% населення. Як свідчать висновки експертів Світового банку з доповіді "Україна: бідність та нерівність в умовах зростаючої економіки", бідність в Україні скоротилась швидше, ніж в інших співставних країнах, однак одночасно збільшува-

лась нерівність в доходах населення. Ще однією особливістю української економіки став феномен "росту без створення нових робочих місць". Дійсно відбувається скорочення чисельності людей, які живуть у бідності; спостерігається позитивна економічна динаміка, однак рівень зайнятості або не змінюється, або в окремих країнах СНД навіть скорочується.

Для України притаманним є значне розшарування населення за рівнем життя. Співвідношення рівнів добробуту найбільш можливої частини населення та найменш забезпечених громадян складає 12-15 разів при бажаному для України розкиді доходів не більше 1:(4-5) [1, С.45]. Збереження диспропорцій може скласти загрозу для економічного розвитку країни в майбутньому.

Тобто, у загальному вигляді наслідком збільшення видатків держави є наступне: в Україні після семи років відносно стабільності фіскального навантаження на економіку, який без урахування доходів Пенсійного та соціальних фондів, так і знаходився на достатньо високому рівні (25,2-28,2%), в 2005 році відбулося його стрімке зростання до 32,7%. Ситуація не зміниться і в 2006 році. На фоні сповільнення, а в окремі місяці навіть зменшення темпів росту національної економіки це не лише не збільшує реальні витрати населення на споживання, та не забезпечує формування інвестиційних ресурсів у виробників продукції, а й створює умови для розвитку інфляційних процесів. Оскільки лише реальне збільшення доходів (пропорційно темпам росту ВВП), навіть за умови їх перерозподілу на користь заощаджень, а не на користь витрат на поточне споживання, призводить до зростання вторинних витрат та їх можливості трансформації в інвестиційні потоки, однак для цього потрібен час.

Які умови є необхідними для реального росту доходів населення, наприклад, у вигляді заробітної плати як основного елемента в структурі доходів населення.

Теорема вирівнювання цін на фактори виробництва свідчить, що вирівнювання цін на фактори виробництва в різних країнах є можливим лише за умови їх гомогенності, тобто однакової продуктивності. Це означає, що середній рівень заробітної плати українського працівника досягне рівня заробітної плати працівника, наприклад в США, лише тоді, коли за одиницю робочого часу наш робітник буде створювати точно таку саму вартість, як і американський робітник. Розрив у показниках продуктивності праці в Україні та інших країнах складає 2-9 разів [1, С.320].

Таблиця 2.
Показники, що характеризують рівень життя населення України

ПОКАЗНИКИ	2000 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.
Валовий внутрішній продукт (у фактичних цінах), млн. грн.	170070	204190	225810	267344	344822	...
Індекс ВВП, відсотків до попереднього року	105,9	109,2	105,2	109,6	112,1	102,4
Інвестиції в основний капітал (у фактичних цінах), млрд. грн.	23,6	32,6	37,2	51,0	75,7	60,0 (за 01-10 2006 р.)
Індекс інвестиції в основний капітал (до попереднього року), відсотків	114,4	120,8	108,9	131,3	128,0	...
Кількість зайнятих, тис. чол.	20175,0	19971,5	20091,2	20163,3	20295,7	21497
Рівень зайнятості, %	55,8	55,4	56,0	56,2	56,7	60,0
Індекс кількості зайнятих (до попереднього року), %	101,1	99,0	100,6	100,4	100,7	...
Кількість безробітних, тис.	2655,8	2455,0	2140,7	2008,0	1906,7	1176,2
Індекс кількості безробітних (за методологією МОП) (до попереднього року), відсотків	101,6	92,4	87,2	93,8	95,0	...
Індекс кількості зареєстрованих безробітних (на кінець року) (до попереднього року), відсотків	98,4	87,3	102,6	95,6	99,3	...
Рівень безробіття (за методологією МОП), відсотків	11,6	10,9	9,6	9,1	8,6	5,2
Кількість зареєстрованих безробітних (на кінець року), тис.	1155,2	1008,1	1034,2	988,9	981,8	881,5
Рівень зареєстрованого безробіття, відсотків	4,1	3,6	3,7	3,5	3,5	3,1
Доходи, млн. грн.	86911	157996	185073	215672	269778	322995
Індекс доходів населення	131,2	122,7	117,1	116,5	125,1	138,1
Середньомісячна зарплата, грн.	230	311	376	462	590	787
Індекс середньомісячної заробітної плати	129,6	135,2	121,0	122,8	127,5	135,9
номінальна	99,1	119,3	118,2	115,2	123,8	119,2
реальна						
Чисельність пенсіонерів, млн. чол.	14,5	14,4	14,4	14,4	14,3	14,1
Середній розмір пенсій, грн.	68,9	83,7	122,5	136,6	182,2	316,2

* Розраховано за даними www.ukrstat.gov.ua, www.minfin.gov.ua.

Отже очікувати зростання реальних доходів можна лише, тоді коли виробничий сектор створить умови для росту продуктивності праці. А це можливо лише за умови:

- аналогічного як в розвинених країнах технічного оснащення виробничого процесу;
- використання праці в тих сферах, де створюється більша додана вартість.

Розвиток високопродуктивних видів діяльності на основі сучасних технологій вимагатиме від працівників більш високої кваліфікації, яка в поєднанні з сучасними технологіями і забезпечить зростання продуктивності праці, а відтак, і заробітної плати.

Таким чином, Україна намагається реалізувати наступну схему формування інвестиційних ресурсів: зростання доходів населення (в тому числі за рахунок державного бюджету) – збільшення витрат на споживання – збільшення доходів виробників – зростання прибутку підприємств – збільшення обсягів інвестицій в економіку. Така схема має багато спірних моментів. Як збалансувати темпи росту доходів населення та темпи росту реального виробництва. Як забезпечити збільшення витрат на споживання товарів вітчизняного виробництва в умовах, коли істотним чином зросла ціна на газ, а відтак, відбудеться зміна структури витрат на користь енергоносіїв, а не інших товарів. Україна пішла шляхом інших країн з перехідною економікою, які, намагаючись уникнути шокової терапії, зберігають високі витрати на державні потреби. Як результат, непосильний податковий тиск лягає на плечі підприємців, що є негативним в умовах, коли вітчизняні підприємства намагаються вистояти в конкурентній боротьбі з іноземними, причому не лише на зарубіжних, а й на національних ринках.

Зовсім інший підхід реалізує, наприклад, Китай [2]. Так, за роки активних реформ (1978-1996рр.) державні витрати скоротились з 36,4% до 13,1 % ВВП. В тому числі, на соціальне забезпечення та споживчі субсидії – з 4% до 0,9% ВВП.

Саме тому, на нашу думку, ще в 2004 році, слід було б законсервувати ріст витратної частини бюджету, та збільшувати витрати на соціальну сферу лише за умови зростання реальних доходів населення, тобто виробництва. В 2005 році в Україні склалась ситуація, яка пояснює фінансові можливості держави щодо збільшення соціальних виплат – збільшення доходів до Державного бюджету на 62% [4]. Основними причинами збільшення доходів були:

- відміна пільг (ВЕЗ), (технопарки);
- введена нова процедура відшкодування пільг;
- введення обмежень на віднесення витрат до складу валових;
- збільшення вартості різних ліцензій;
- збільшення акцизів;

– підвищення норм відрахування в бюджет прибутку державних підприємств.

Все це дійсно забезпечило збільшення доходів держави, уряд перерозподілив їх на фінансування соціальних програм, однак очікуваного результату – стрімкого зростання ВВП не отримано. Таким чином, вище викладене приводить до висновку про помилковість стратегії стимулювання соціальних видатків. Отже, пріоритети політики доходів повинні вбачатись державою не в забезпеченні випереджаючого зростання доходів бюджету та соціальних платежів, а потрібно стимулювати інноваційно-інвестиційну складову розвитку виробництва, а як результат відбудеться реальне зростання доходів населення.

Розглянемо структуру витрат населення (табл.1). При зростанні рівня доходів спочатку зростають витрати на споживання, тобто людина намагається покращити свій рівень життя, а вже пізніше зростають накопичення. Той факт, що в структурі витрат населення майже 95% припадає на придбання товарів та послуг, свідчить про неспроможність значної частини населення брати участь через банківську систему чи самостійно у формуванні інвестиційних ресурсів. Той факт, що доля витрат на придбання товарів та послуг займає настільки значну частину в структурі витрат населення, свідчить про низький рівень загальних доходів населення та життєву необхідність їх використання на поточне споживання. За такого рівня витрат населення на поточне споживання інвестиційна активність виробників в Україні залишається низькою, а отже рівень цих витрат не досяг необхідного.

Витрати населення у січні-грудні 2005 р. порівняно з аналогічним періодом попереднього року збільшились на 33,8%. Приріст заощаджень склав 32956 млн. гривень, що фактично забезпечило певну зміну структури витрат та заощаджень, однак їх питома вага залишається низькою.

Висновки. Дослідження статистичних показників динаміки та структури доходів дає можливість констатувати: економіка за вказаний період зростала в основному за рахунок більш ефективного використання активів, що існують. Для забезпечення умов реального економічного зростання системи необхідно забезпечувати створення робочих місць, що не можливо без формування інвестицій, а, відповідно, росту доходів населення. Україна потребує вираженої збалансованої політики соціальних платежів, яка б не формувала інфляційний потенціал, а створювала умови для підприємницької активності населення.

Література

1. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / За ред. акад. НАН України В.М.Гейця. – К.: Ін-т екон. прогнозів.; Фенікс, 2003. – 1008 с.
2. Подъем Поднебесной // Бизнес. – 2006. - №5 (680). – С. 68-70
3. Макконнел К. Р., Брю С.А. Экономика: Принципы, проблемы и политика. В 2 т.: Пер. с англ. Т I – Баку, издательство «Азербайджан» 1992. – 399 с.
4. Опасный диагноз // Бизнес. – 2006. – №3-4. – С. 52-53.
5. Семюелсон Пол А., Норгауз Вільям Д. Макроекономіка / Пер. з англ. – К.: “Основи”, 1995. – 544 с.
6. www.worldbank.org.
7. www.ukrstat.gov.ua
8. www.minfin.gov.ua